

ANALIZA DEKRETU ALEKSANDRA III *AUDIVIMUS* (1171—1181)¹

Przez wiele wieków w nauce panowało powszechne przekonanie, że papież Aleksander III (1159—1181) dekretem *Audivimus* zastrzegł wyłącznej kompetencji Stolicy Apostolskiej sprawy beatyfikacyjne i kanonizacyjne². W dekrete tym papież potępił kult osoby niegodnej oraz zaznaczył, że bez aprobaty Kościoła rzymskiego nie wolno takiej osoby uważać za świętą, chociażby za jej przyczyną działy się liczne cuda³. Ponieważ treść dekretu *Audivimus* nasuwa przypuszczenie, że nie chodzi w nim o prawo zupełnie nowe, dlatego niektórzy autorowie, jak Victon⁴, nieznany autor traktatu *De canonizatione Sanctorum ad cardinalem Montis Regalis*⁵, Godofridus Henschenius i Daniel Papebrochius⁶ oraz Gonzalez Tellez⁷ utrzymywali, że prawo rezerwujące papieżowi beatyfikację i kanonizację znane było już przedtem. Istniał bowiem od dwóch lub trzech wieków zwyczaj poprzedzający wymieniony powyżej dekret, który zastrzegał sprawy kultu nowych świętych wyłącznej kompetencji Stolicy Apostolskiej. Wprawdzie jeszcze w X i XI wieku zdarzały się wypadki, że biskupi wynosili na ołtarze nowych świętych, ale już w XII wieku zwyczaj ten nie znał wyjątków⁸.

Pomimo istnienia dość przekonujących argumentów za powyższą opinią, większość teologów i kanonistów zajęła stanowisko przeciwne,

¹ Artykuł ten stanowi fragment rozdz. II pracy doktorskiej pt. *Sędziowie w beatyfikacyjnym przewodzie na terenie diecezji*, Lublin 1961 r., napisanej pod kierunkiem ks. prof. dra A. Petraniego.

² C. 1, X, III, 45. Powodem wydania tego dekretu miały być nadużycia zaistniałe w klasztorze gristańskim, wyrażające się w postaci lekkomyślnego wprowadzenia kultu osoby niegodnej — por. C. Baronius, *Annales Ecclesiastici*, Romae 1592, t. XII, ad ann. 1181 n. 7—9.

³ C. 1, X, III, 45: *Audivimus quod quidem inter vos sint, qui diabolica fraude decepti hominem quemdam in potatione et ebrietate occisum quasi sanctum more infidelium venerantur, quum vix pro talibus in ebrietatibus peremptis ecclesia permittat orare... Illum ergo hominem non praesumatis de cetero colere, quum etiamsi per eum miracula plurima fierent, non liceret vobis ipsum pro sancto absque auctoritate Romanae Ecclesiae publice venerari.*

⁴ Victon, *Tractatus de Canonizatione Sanctorum*, c. 12.

⁵ *Tractatus de Canonizatione Sanctorum ad Cardinalem Montis Regalis*, pars II, c. 1 (cyt. za Benedyktem XIV, *De Servorum Dei Beatificatione et Beatorum Canonizatione*, Romae 1797, t. I, I, 10, 5).

⁶ Acta SS, Propyleum ad septem tomos Maii, 20, n. 6.

Gonzalez Tellez, *Commentaria in singulos textos librorum Decretalium Gregorii IX*, Venetiis 1766, t. III, lib. III, tit. 45, c. 1, n. 8.

⁸ Acta SS, Propyleum ad septem tomos Maii, diss. 20, n. 6.

utrzymując, że dekret Aleksandra III stanowił prawo zupełnie nowe. Biskupi bowiem, aż do czasu wydania tego dekretu, własną powagą przeprowadzali beatyfikację sług Bożych na terytoriach swoich diecezji. Tego rodzaju zapatrywanie głosili: Bellarminus⁹, Berardi¹⁰, Van Espen¹¹, Lupus¹², Mabillon i Lucas d'Achery¹³, Benedykt XIV¹⁴ i Azevedo¹⁵.

Dyskusja powyższa skupiła na sobie uwagę wybitnych kanonistów i teologów z XVI, XVII i XVIII wieku. Posiadała ona doniosłe znaczenie, ponieważ dotyczyła mocy prawnej dekretu *Audivimus*. Jednakże do końca XIX wieku nie dociekano genezy tego dekretu. Tymczasem gruntowne wyświetlenie tego zagadnienia mogłoby rzucić wiele światła na wątpliwą kwestię, kiedy Stolica Apostolska zastrzegła sobie sprawy kanonizacyjne. Dopiero pod koniec XIX wieku Hinschius stwierdził, że dekret *Audivimus* stanowi fragment listu Aleksandra III do króla szwedzkiego Kanuta¹⁶. Jednakże ani Hinschius, ani też autorzy, którzy zajęli w tej kwestii podobne stanowisko, jak Loewenfeld¹⁷, Wernz¹⁸, Delehaye¹⁹ i Brosch²⁰, nie wyciągnęli z tego faktu jakichkolwiek wniosków co do mocy prawnej dekretu *Audivimus*. Dopiero Semkowicz — jako pierwszy spośród badaczy zajmujących się tym zagadnieniem — stwierdził, że mniemanie o wydaniu przez Aleksandra III dekretu rezerwującego Stolicy Apostolskiej wyłączne prawo kanonizacji opiera się na nieścisłej interpretacji dekretu *Audivimus*²¹. Dekret ten, zamieszczony w zbiorze dekretów Grzegorza IX, stanowi

⁹ Bellarminus, *De canonizatione sanctorum*, lib. I, cap. 8 w: *Opera Omnia*, Parisiis 1870, t. III, s. 163.

¹⁰ S. Berardi, *Commentaria in jus ecclesiasticum universum*, Venetiis 1778, t. IV, part. I, diss. 3, c. 3.

¹¹ Van Espen, *Jus ecclesiasticum universum*, Neapoli 1766, t. I, tit. 22, c. 7, n. 14.

¹² Lupus, *Synodorum generalium ac provincialium decreta et canones*, Venetiis 1726, t. IV, s. 265.

¹³ Acta SS OSB, Prefatio ad saec. V, par. 6, n. 105.

¹⁴ Benedictus XIV, op. cit., I, 10, 8.

¹⁵ Azevedo, *Benedicti P. XIV doctrina de servorum Dei beatificatione et beatorum canonizatione*, Bruxellis 1840, s. 7.

¹⁶ P. Hinschius, *System des katholischen Kirchenrechts mit besonderer rücksicht auf Deutschland*, Berlin 1888, t. IV, s. 361 odn. 6.

¹⁷ JL. n. 13546 = Jaffé, *Regesta Pontificum Romanorum ab condita Ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII*, 2 ed. correctam at auctam auspiciis Guilielmi Wattenbach curaverunt F. Kaltenbrunner (ad an. 590), P. Ewald (an. 590—882), S. Loewenfeld (an. 882—1198), Lipsiae 1888, t. II.

¹⁸ F. Wernz, *Jus Decretalium*, Romae 1901, t. III, s. 361.

¹⁹ H. Delehaye, *Sanctus*, Bruxelles 1927, s. 189.

²⁰ J. Brosch, *Der Heiligsprechungsprozess per viam cultus*, Romae, 1938, s. 5.

²¹ W. Semkowicz, *Przyczynek do genezy rezerwatu papieskiego w sprawie kanonizacji*, „Sprawozdanie z czynności i posiedzeń [PAU]”, XXX (1925) 9—10.

fragment bulli Aleksandra III wydanej w Tusculum dnia 6 lipca 1171, 1172 lub 1181 r., bo w tych latach bawił tam Aleksander III²². Adresatem tej bulli był król szwedzki Kanut Erykson (1161—1195). Dekret *Audivimus* dotyczył konkretnego wypadku. Nie został on opublikowany *urbi et orbi* i wobec tego, zdaniem Semkowicza, nie można mu przypisywać charakteru prawa obowiązującego w całym Kościele, jakkolwiek stanowił on wyraz dążeń papieży do stworzenia dla siebie rezerwatu kanonizacyjnego²³. Dekret powyższy stał się przepisem prawa powszechnego z chwilą, gdy wciągnięto go do *Dekretatów* Grzegorza IX²⁴.

Niezależnie od Semkowicza do takich samych wniosków doszedł 13 lat później — Kuttner²⁵. Wyniki badań Kuttnera potwierdziły tezę Hinschiusa, że dekret *Audivimus* stanowi część listu Aleksandra III do króla Kanuta. Porównanie bowiem odnośnej części listu z tekstem dekretu nasuwa nieodparty wniosek o nieznacznej przeróbce fragmentu *Aeterna et incommutabilis* i wstawieniu go do urzędowego zbioru prawa kościelnego — *Dekretatów* Grzegorza IX²⁶. Powstaje jednak pytanie, w jaki sposób ów fragment listu Aleksandra III przeszedł do urzędowego zbioru prawa kościelnego. Już w niedługim czasie po 1179 r. kanonista angielski wciąga go do swego zbioru zwanego *Collectio Cottoniana I*²⁷. W tym zbiorze dekret *Audivimus* znajduje się pod rubryką zabraniającą oddawania kultu osobom niegodnym²⁸. Z tego zbioru dekret *Audivimus* przeszedł do zbioru *Collectio Cottoniana II*, który powstał również na terenie Anglii za pontyfikatu Klemensa III (1187—1191)²⁹. Za pontyfikatu Innocentego III (1198—1216) dekret ten przejęły dalsze zbiory angielskie: *Sangermanensis*, *Abrincensis* i *Bodleiana*³⁰. W ten sposób na przełomie XII i XIII wieku dekret *Audivimus* znało tylko kilka zbiorów angielskich. W 1206 r. profesor na uniwersytecie w Bolonii, Alanus — z pochodzenia Anglik,

²² Ibid., s. 10.

²³ Ibid.

²⁴ Ibid. Trzeba jednak z przykrością stwierdzić, że opinia Semkowicza w literaturze kanonistycznej polskiej oraz zagranicznej przeszła bez większego echa.

²⁵ S. Kuttner, *La réserve papale du droit de canonisation*, „Revue Historique de Droit Français et Etranger”, XVII (1938) 172—228.

²⁶ List ten rozpoczyna się od słów: *Aeterna et incommutabilis* — por. Migne PL, 200, 1259.

²⁷ *Collectio Decretalium Cottoniana I*, c. 212 (cyt. za S. Kuttnerem, *Appendice n. 1*).

²⁸ Ibid., n. 1: *Non est pro sancto colendus, per quem in ebrietate occisum fiunt miracula*.

²⁹ *Collectio Cottoniana II*, V, 32 (S. Kuttner, *Appendice n. 1*).

³⁰ *Collectio Sangermanensis VII*, 147; *Collectio Abrincensis VII*, 15, 2; *Collectio Bodleiana VI*, 9, 2. W zbiorze *Abrincensis* i *Bodleiana* dekret *Audivimus* znajduje się pod rubryką: *Quod necessaria sit auctoritas Romani Pontificis ad hoc, quod aliquis pro sancto habeatur* (S. Kuttner, *Appendice n. 1*).

umieścił dekretal *Audivimus* w swym zbiorze zwanym *Collectio Alani*³¹. Z tego zbioru znowu zaczerpnął powyższy dekretal Jan Galensis i zamieścił w zbiorze *Compilatio II*³². Wiemy zaś, że *Quinque Compilationes Antiquae* stanowiły podstawę urzędowego zbioru Dekretalów Grzegorza IX. Tą drogą dekretal *Audivimus* znalazł się w oficjalnym zbiorze prawa kościelnego.

Podobnie jak nie znały dekretalu *Audivimus* ważniejsze zbiory końca XII i początku XIII wieku, tak samo nie znały go również szkoły kanonistyczne³³. W nauce prawa mistrzów bolońskich dekretal *Audivimus* pojawił się dopiero z chwilą przyjęcia go do *Compilatio II*. Początkowo glosy do *Audivimus* traktują go jako dekretal potępiający kult osób niegodnych³⁴. Dopiero Tancredus w drugiej redakcji swego *Apparatus glossarum* (po 1217 r.) przy omawianiu *Audivimus* czyni wzmiankę, że kanonizacja jest zastrzeżona Stolicy Apostolskiej³⁵. Jest rzeczą nader charakterystyczną, że po tej uwadze Tancredus odsyła czytelnika nie do *Audivimus*, ale do postanowienia IV soboru laterańskiego (1215 r.)³⁶. Wynika stąd, że ten sławny kanonista nie widział mocy prawnej rezerwującej kanonizację papieżowi w dekretale *Audivimus*. Natomiast Paulus Ungarus w *Notabilia ad Compilationem II*, omawiając dekretal *Audivimus* czyni wyraźną wzmiankę, że kanonizacja stanowi wyłączne prawo Kościoła rzymskiego³⁷. Tak samo twierdził również św. Rajmund z Pennafort³⁸.

Zdaniem Kuttnera powyższe argumenty potwierdzają tezę, że Aleksander III nie zastrzegł kanonizacji Stolicy Apostolskiej, gdyż w przeciwnym wypadku dekretal *Audivimus* musiałby się głośniejszym echem odbić w środowiskach kanonistycznych. Ponadto, gdyby Aleksander III zamierzał w liście do króla Kanuta zarezerwować sobie sprawy kanonizacyjne, niechybnie przy okazji którejś z kanonizacji przypomniałby to prawo innym kościołom partykularnym³⁹. Zatem rezerwacja kanonizacji wyłącznej kompetencji Stolicy Apostolskiej nie dokonała się w jednej chwili, ale jest wynikiem historycznego

³¹ *Collectio Alani* VI, 3, 2 (S. Kuttner, *Appendice* n. 1).

³² *Compilatio II*, V, 21 un., ed. E. Friedberg, *Quinque compilationes antiquae*, Lipsiae 1882.

³³ S. Kuttner, op. cit., s. 199n.

³⁴ Ibid., s. 203.

³⁵ Tancredus, *Apparatus Glossarum Comp. II* (S. Kuttner, *Appendice* n. 4).

³⁶ Ibid.: *Venerari: nullus debet publice venerari corpora sanctorum vel reliquias de novo inventas, nisi prius fuerint per romanum pontificem approbatae, ut in constit. innoc. iii. Cum ex eo.*

³⁷ Paulus Ungarus, *Notabilia ad Compilationem II* (S. Kuttner, *Appendice* n. 4): *Non debet venerari aliquis publice sanctus, nisi canonizetur ab ecclesia romana.*

³⁸ S. Raymundus de Pennaforti, *Summa de casibus* I. 12. par. 2, Romae 1603, s. 108: *Quia episcopus non potest per se aliquem canonizare ext. de reliq. et ven. sanct.*

³⁹ S. Kuttner, op. cit., s. 204.

procesu, składającego się z szeregu etapów⁴⁰. Atoli najważniejszym momentem w rozwoju rezerwacji spraw kanonizacyjnych było umieszczenie dekretu *Audivimus* w księdze III *Dekretów* Grzegorza IX pod tytułem: *De reliquiis et veneratione sanctorum*⁴¹. Przeto Grzegorz IX nadając moc prawną wszystkim przepisom zawartym w swym zbiorze, jakkolwiek miały dotychczas wartość, uzupełnił niejako intencję prawodawczą, której brakowało dekretowi *Audivimus*, który do tego czasu stanowił fragment listu prywatnego Aleksandra III do króla Szwecji Kanuta. Innymi słowy: zdaniem Kuttnera, Aleksander III nie zastrzegł kanonizacji wyłącznej kompetencji Stolicy Apostolskiej, lecz uczynił to dopiero jego dziewiąty następca na Stolicy Piotrowej — papież Grzegorz IX⁴².

Opinię Kuttnera przychylnie oceniono w *Analecta Bollandiana*⁴³, a De Clercq⁴⁴ i Löw przyjęli ją bez zastrzeżeń. Natomiast Kemp odniósł się dość krytycznie do nowej hipotezy⁴⁵. Po przeprowadzeniu dokładnej analizy wszystkich kanonizacji, które miały miejsce za pontyfikatu Aleksandra III autor ten stwierdza, że Aleksander III nie miał zamiaru wprowadzać zmiany do ówczesnej praktyki w dziedzinie kanonizacji. Jednakże słowa dekretu świadczą o tym, co papież sądził o prawie do kanonizacji; to zaś nie dotyczyło wyłącznie Szwecji. Dekret ten dowodzi, że istniało w tej dziedzinie jakieś prawo, które normowało sprawę kompetencji dla przeprowadzenia kanonizacji świętych. Jest rzeczą możliwą, że prawo to było niepisane, zwyczajowe, ale mimo to było prawem rezerwującym kanonizację papieżowi⁴⁶.

⁴⁰ Ibid., s. 211. Zdaniem Kuttnera w rozwoju rezerwatu kanonizacyjnego ważną rolę odegrał dekret kanonizacyjny św. Stefana, w którym papież Klemens III odwołując się do naczelnej zasady prymatu Stolicy Apostolskiej wskazał *implicite* na zależność kanonizacji od decyzji Kościoła rzymskiego; dalej: kanonizacje przeprowadzone przez Celestyna III, przyjęcie dekretu *Audivimus* przez szkołę bolońską, dekret kanonizacyjny św. Kunegundy oraz postanowienia IV soboru lateraneńskiego w sprawie nowo znalezionych relikwii.

⁴¹ C. I, X, III, 45.

⁴² S. K u t t n e r, op. cit., s. 212: *Ainsi donc à notre avis, contrairement à ce qu'on a enseigné jusqu'à présent, ce n'est pas Alexandre III, ce n'est que son huitième successeur, Grégoire IX, qui a expressément réservé au Saint Siège le droit exclusif de canonisation.*

⁴³ B[alduinus] de G[aiffier], S. K u t t n e r, *La réserve papale...*, „*Analecta Bollandiana*”, LIX (1941) 335—336.

⁴⁴ Ch. De C l e r q, *L'établissement progressif de la procédure de la canonisation*, „*Le revue de l'Université Laval*”, II (1948) 477. Podobnie G. L ö w, *Canonizzazione*, W: *Enciclopedia Cattolica*, Città del Vaticano (1949), t. III, col. 580.

⁴⁵ E. W. K e m p, *Pope Alexander III and the Canonization of Saints*, „*Transaction of the Royal Society*”, XXVII (1945) 28.

⁴⁶ Ibid.: *If our conclusions are correct we shall agree with Dr Kuttner that the pope had no intention of making a farreaching change in the law, but we should maintain that his words are not intended for Sweden only but are an expression of what he believed to be the law, possibly unwritten and customary, but still the law about the papacy and canonization.*

Inne zapatrywanie na genezę rezerwatu kanonizacyjnego wysuwa Renate Klauser⁴⁷. Autorka ta uważa, że w procesie podporządkowania spraw kanonizacyjnych Stolicy Apostolskiej decydujące słowa wyrzekł Innocenty III w bulli kanonizacyjnej św. Kunegundy⁴⁸. Papież ten bowiem wskazując na podstawę swych uprawnień, na mocy których ogłosił jako świętą cesarzową Kunegundę, tj. na pełnię władzy udzielonej przez Chrystusa Piotrowi i jego następcom, tym samym potraktował kanonizację jako rezerwat papieski⁴⁹.

Należy stwierdzić, że wyniki badań Kuttnera rzuciły wiele światła na właściwą interpretację dekretu *Audivimus*. Wydaje się, że obecnie nie można twierdzić, iż Aleksander III zastrzegł kanonizację Stolicy Apostolskiej⁵⁰. Analiza bowiem treści dekretu dowodzi, że jest to decyzja papieska wydana w sprawie partykularnej.

Trudno też przyjąć, że takie prawo wydał Innocenty III w bulli kanonizacyjnej św. Kunegundy, ponieważ słowom powyższej bulli nie przypisywano takiego znaczenia ani w XIII w., ani też w wiekach następnych⁵¹.

Nie znajdujemy także prawa powszechnego pisanego, pochodzącego z wcześniejszego okresu, które by rezerwowało kanonizację papieżowi. Wiemy zaś, że już przed X wiekiem papieże zaczęli ingerować w sprawy kultu nowych świętych w diecezjach poza Italią⁵². Po-

⁴⁷ R. Klauser, *Zur Entwicklung des Heiligsprechungsverfahrens bis zum 13 Jahrhundert*, „Zeitschrift des Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung”, XL (1954) 85—100.

⁴⁸ Bulla kanonizacyjna pochodzi z dnia 3 kwietnia 1200 r. — por. A. P o t t h a s t, *Regesta Pontificum Romanorum inde ab anno post Christum natum MCXCVII ad annum MCCCIV*, Berolini 1877, t. I, n. 1000.

⁴⁹ R. Klauser, op. cit., s. 100: *Das entscheidende Wort blieb — welchem anderen Papst wäre es so zugekommen wie diesem Verfechter papaler Machtfülle? — Innocent III vorbehalten. Und das gibt der Kanonisation der Kaiserin Kunigunde ihre weitreichende Bedeutung in Rahmen der Entwicklung des päpstliche Kanonisationsrechtes. In die Publikation ihrer Kanonisation hat Aufnahme gefunden der locus classicus der alleinigen päpstlichen Rechtes, einen Menschen den Heiligen zuzuzählen.*

⁵⁰ Takie twierdzenie utrzymuje jeszcze wielu autorów, np. F. G a g n a, *De processu canonizationis*, Romae 1940, s. 87; Indelicato Salvatore, *Le basi giuridiche del processo di beatificazione*, Romae 1944, s. 18 i inni.

⁵¹ Bardziej przekonywające zdanie wypowiedział Kuttner (op. cit., s. 208), że słowa Innocentego III zawierają definicję kanonizacji, a nie ma tam mowy o rezerwacji kanonizacji papieżowi.

⁵² Nie jest wykluczone, że po raz pierwszy zwrócił się w tej sprawie do Stolicy Apostolskiej biskup z Würzburga — Burchard, który za radą i z nakazu papieża Zachariasza, a przy pośrednictwie arcybiskupa Moguncji Bonifacego w 752 r. wyniósł na ołtarze św. Kiliana — por. *Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum Rerum Merovingicarum*, t. V, s. 728. Inne wcześniejsze przekazy, dotyczące interwencji Stolicy Apostolskiej przy kanonizacji, które podał Benedykt XIV, uważa się za nieautentyczne — por. L. Hertling, *Materiali per la storia del processo di canonizzazione*, „Gregorianum”, XVI (1935) 176; S. Kuttner, op. cit., s. 179; De Clercq, op. cit., s. 474.

czątkowo papieżę czynili to na prośbę poszczególnych biskupów⁵³. Wydaje się, że skutkiem odwoływania się biskupów w sprawach kanonizacyjnych do Rzymu zaczął tworzyć się zwyczaj rezerwujący te sprawy papieżowi. Zwyczaj ten początkowo nie posiadał powszechnego zasięgu. Jednakże powoli zataczał coraz szersze kręgi, wypierając inny zwyczaj powszechny, przyznający biskupom prawo wynoszenia na ołtarze sług Bożych w granicach swych diecezji. Zwyczaj ten w XII wieku staje się nieomal powszechny. Świadczą o tym liczne kanonizacje przeprowadzone przez papieżę w tym okresie⁵⁴. Ponadto z XII wieku posiadamy kilka źródeł informujących o zapatrywaniu ówczesnych autorytetów na kanonizację jako rezerwat papieski. I tak Piotr Diakon, bibliotekarz z Monte Cassino († 1109) w dziele: *Vita, translatio et miracula S. Martini Abbatis* podaje, że w 730 r. ksiązę Benewentu zapragnął przeprowadzenia translacji szczątków opata Marcina⁵⁵. Zwrócił się przeto z tą propozycją do biskupa Benewentu — Jana. Jednakże biskup Jan miał mu odpowiedzieć, że nie może przeprowadzić translacji bez zasięgnięcia rady i zezwolenia papieżę⁵⁶. Prawdopodobnie autor przedstawił w tym dziele zdarzenia nieautentyczne⁵⁷. Wszelako dla nas ważny jest ten fakt, że dzieło powyższe powstało na początku 1100 r.⁵⁸ Zatem na początku XII wieku w Italii uważano interwencję papieżę przy kanonizacji świętych za rzecz nieodzowną. Podobne przekonanie istniało również w wielu innych kościołach poza Italią.

Kosma z Pragi w II księdze *Chronica Boemorum*, napisanej w latach 1119—1122 przytacza nawet decyzję Benedykta IX (1032—1034), zabraniającą biskupom przeprowadzania translacji⁵⁹. Oczywiście, że decyzja przytoczona przez Kosmę jest z całą pewnością nieautentyczna⁶⁰. Jednakże dowodzi ona, że wówczas starano się uzasadnić zwyczaj rezerwujący kanonizację Stolicy Apostolskiej.

Na poszukiwanie motywu uzasadniającego praktykę odwoływania się biskupów do Stolicy Apostolskiej w sprawach kanonizacyjnych napo-

⁵³ Przyczyną takiego zachowania się biskupów była chęć nadania większej solenności kanonizacji sług Bożych. Ponadto dzięki interwencji Stolicy Apostolskiej kult nowego świętego mógł przyjąć się w całym Kościele.

⁵⁴ Por. E. W. Kemp, op. cit., s. 14.

⁵⁵ Acta SS Octobris, t. X, s. 837.

⁵⁶ Ibid.: *Beneventanus princeps... corpus B. Martini quod in spelunca Marsici montis positum audierat, Beneventum ob sui suorumque salutem transferre proposuit... quo audito episcopus hoc sine consilio et licentia papae, qui tunc Romanae Sedis curam gerebat fieri dehortabatur.*

⁵⁷ L. Hertling, op. cit., s. 177.

⁵⁸ Ibid., s. 177.

⁵⁹ *Monumenta Germaniae Historica, Script., Nova Series*, Berolini 1923, t. III, s. 92n.

⁶⁰ Ibid., s. 92: *...Quod nulli liceat sine nostra permissione de loco ad locum sacrum transferre, corpus, testantur canones, prohibent patrum decreta.* Kosma w wielu sprawach podał fałszywe dane — por. MGH SS, nova ser., t. II, s. 32nn.

tykamy w opisie translacji św. Godeharda, biskupa z Hildesheim⁶¹. Jakiś anonimowy autor stara się w nim uzasadnić postępowanie biskupa Bertolda, który zwrócił się do Innocentego II (1130—1143) z prośbą o wyniesienie na ołtarze Godeharda. Otóż według autora opisu translacji, możliwość złudzeń w sprawach kanonizacyjnych jest tak wielka, że wprost konieczna jest tu ingerencja Stolicy Apostolskiej⁶².

Wydaje się, że przytoczone dokumenty, pochodzące z pierwszej połowy XII w. świadczą o istnieniu zwyczaju rezerwującego sprawy kanonizacyjne Stolicy Apostolskiej. W przeciwnym bowiem wypadku uzasadnianie wyłącznego prawa papieża do kanonizacji nie posiadałoby głębszego sensu.

Jeżeli jednak przyjmiemy, że w XII wieku istniał prawie powszechny zwyczaj rezerwujący kanonizację papieżowi, wówczas staje się zrozumiała decyzja Aleksandra III, zawarta w dekretale *Audivimus*. Papież ten w liście do króla Szwecji Kanuta przedstawił podstawowe zasady wiary i dyscypliny kościelnej⁶³. Prawdopodobnie papież został już przedtem poinformowany o nadużyciach, które wkradły się w sprawy kultu świętych. We fragmencie listu zaczynającym się od słów: *Denique audivimus*, Aleksander III pragnął potępić oddawanie kultu osobie niegodnej. Pojawienie się takiego kultu było możliwe; przecież wypadek miałby miejsce w kraju, w którym nie zostało jeszcze dobrze ugruntowane chrześcijaństwo. Papież przeto zabrania czcić osobę, którą zabito w stanie nietrzeźwym. Kult takiej osoby prawdopodobnie był przejawem utrzymujących się jeszcze praktyk pogańskich. Wynika to ze słów listu, w których papież wyraża swój niepokój i przerażenie z tego powodu, że niektórzy spośród jego adresatów: *more infidelium* — zwyczajem pogan, czczą jako świętego człowieka, który nawet nie zasługuje na publiczne modły Kościoła⁶⁴. Tacy bowiem ludzie według słów Apostoła nie posiadają królestwa niebieskiego⁶⁵. Bez zgody Kościoła rzymskiego nie wolno czcić takiego człowieka, chociażby przez niego działy się liczne cuda⁶⁶.

Chociaż dekretal *Audivimus* stanowi decyzję papieską wydaną w konkretnej sprawie, to jednak możemy dopatrzeć się w powyższym fragmencie czegoś więcej. Wydaje się, że papież Aleksander III autorytatywnie potwierdził zwyczaj rezerwujący Stolicy Apostolskiej sprawy dotyczące kultu nowych świętych. W ten sposób prawo o wy-

⁶¹ MGH SS, t. XII, s. 641.

⁶² MGH SS, t. XII, s. 641: *Sed cum canonica censura propter illusiones daemonum, quae frequenter... in talibus contingerunt, statutum sit, ne quis sine apostolica auctoritate canonizetur.*

⁶³ Por. PL, 200, 1259.

⁶⁴ C. 1, X, III, 45: *...hominem quemdam in potatione et ebrietate occisum quasi sanctum more infidelium venerantur...*

⁶⁵ II Kor. 6, 10.

⁶⁶ C. 1, X, III, 45: *...non liceret vobis ipsum pro sancto absque aucto-*

łącznej kompetencji papieża w dziedzinie kanonizacji świętych w drugiej połowie XII wieku utrwaliłoby się jeszcze mocniej. Żaden inny zwierzchnik kościelny nie mógł tu działać własną powagą. Kiedy bowiem zapytano legata papieskiego Piotra z Pawii w opactwie Siegburg, czy może wszcząć kanonizację św. Annona — odpowiedział, że może to uczynić jedynie na wyraźne polecenie papieża⁶⁷. Wypadek ten miał miejsce w 1181 r. i dowodzi niewystarczalności władzy legackiej dla wszczęcia przewodu kanonizacyjnego.

Taki stan rzeczy zaaprobował Innocenty III w przytaczanej na innym miejscu bulli kanonizacyjnej św. Kunegundy⁶⁸. Ponadto tenże papież na soborze laterańskim IV zabronił oddawać kult nowo znalezionym relikwiom bez uprzedniego zatwierdzenia ich przez Stolicę Apostolską⁶⁹. Zakaz powyższy w pierwszym rzędzie dotyczył relikwii świętych świeżo znalezionych. Jednakże postanowienie soboru laterańskiego można również odnieść do relikwii sług Bożych jeszcze nie kanonizowanych⁷⁰. Wynikałoby stąd, że sobór laterański IV w sposób pośredni położył kres translacjom, przeprowadzanym przez biskupów⁷¹. Prawdopodobnie w ten sposób rozumiano postanowienie tego soboru, skoro kronikarz z końca XIII wieku, opisujący translację św. Piotra z Trewiru zaznacza, że biskup uczynił to jeszcze przed soborem Innocentego III: *prout poterat*⁷².

Następca Innocentego III — papież Honoriusz III (1216—1227) był przekonany o swej wyłącznej kompetencji w dziedzinie kanonizacji świętych. Możemy o tym wnioskować z treści listu, który skierował do biskupa diecezji Quimper i opatów cysterskich, zebranych na ka-

ritate Romanae Ecclesiae publice venerari.

⁶⁷ MGH SS, t. XI, s. 515: *...ita dumtaxat, si hoc in mandatis domini papae accepisset...*

⁶⁸ Por. *Bullarium Diplomatum et Privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum*. Editio Taurinensis, Neapoli 1883, t. III, s. 175: *...cum hoc sublime iudicium ad eum tantum pertinet, qui est Beati Petri successor et vicarius Jesu Christi.*

⁶⁹ Concilium Lateranense IV (1215) c. 62 Cum ex eo=Comp. IV, II, 17, 2=c. 2, X, III, 45: *Inventas autem de novo (reliquias) nemo publice venerari praesumat, nisi prius auctoritate Romani Pontificis fuerint approbatae.*

⁷⁰ S. Kuttner, op. cit., s. 209.

⁷¹ Translacja polegała na uroczystym przeniesieniu szczątków sługi Bożego przy wtórce uroczystości liturgicznych i złożeniu ich w miejscu stosownym do odprawiania Mszy św. Dokonane w ten sposób wyniesienie (*elevatio*) sługi Bożego miało za sobą powagę Kościoła i było oficjalnym zaliczeniem go w poczet świętych; por. L. Hertling, op. cit., s. 171; E. W. Kemp, *Canonization and Authority in the Western Church*, London 1948, s. 29; S. Lisowski, *Kanonizacja św. Stanisława w świetle procedury kanonizacyjnej Kościoła dzisiaj i dawniej*, Rzym 1953, s. 94.

⁷² Acta SS Augusti, t. VI, s. 645: *Episcopus Anagninus... ante tempus concilii Dmni Innocenti III, prout poterat ipsius corpus beati Petri solemniter canonizasset.*

pitule generalnej⁷³. Ciekawy jest ten fragment listu, w którym papież wspomina o czci, jaką wśród ludu cieszył się opat Maurycjusz, o którego kanonizację zabiegano w Rzymie. Sława świętości i liczne cuda zaistniałe za jego wstawiennictwem spowodowały taki stan, że lud spontanicznie zaczął go nazywać świętym i czcić bez aprobaty Stolicy Apostolskiej⁷⁴. Słowa listu nie wykazują, by papież autorytatywnie potępiał taki stan rzeczy; niemniej nazywa go: *quadam usurpatione* — uzurpacją i uprzedzeniem tego, co później miało stać się udziałem jego imienia⁷⁵. Wynika stąd niedwuznacznie, co papież sądził o kanonizacji; aprobatą Stolicy Apostolskiej była konieczna do uznania kogoś za świętego.

Ostateczną decyzję zatwierdzającą taki stan rzeczy wydał Grzegorz IX (1227—1241). Umieszczenie dekretu *Audivimus* w urzędowym zbiorze prawa kościelnego sprawiło, że na mocy prawa pisanego sprawy kultu nowych świętych przeszły w sferę wyłącznej kompetencji Stolicy Apostolskiej. Innymi słowy: chociaż zwyczaj rezerwujący Stolicy Apostolskiej sprawy kanonizacyjne istniał już wcześniej, to jednak, jak słusznie twierdzi Semkowicz oraz Kuttner, prawo pisane, ustawnicze, formalnie rezerwujące kanonizację Stolicy Apostolskiej datuje się dopiero od 1234 r. — od daty umieszczenia dekretu *Audivimus* w urzędowym zbiorze prawa kościelnego, czyli w *Dekretach* Grzegorza IX.

DECRETALIS AUDIVIMUS ALEXANDRI III ANALYSIS

Sub veteri iure fere communis doctrina auctorum tenebat Alexandrum III in epistola decretali *Audivimus* (1171—1181) causas beatificationis et canonizationis Sedi Apostolicae reservasse. Non eadem tamen erat opinio canonistarum, utrum ius hoc privativum ante praedictum decretale introductum est, an fuerit ius omnino novum. Nonnulli auctores (Victon, auctor *Tractatus de canonizatione Sanctorum ad cardinalem Montis Regalis*, Godofridus Henschenius et Papebrochius, Gonzalez Tellez) censebant dictum decretale ius novum non introduxisse, nam eius loquendi forma ius novum non facit, sed factum et vulgo notum supponit. Alii e contra tenebant sententiam contrariam (Bellarminus, Berardi, Van Espen, Lupus, Mabillon). Etiam Cl. Benedictus XIV in suo opere: *De Servorum Dei Beatificatione et Beatorum Canonizatione*, I, 9, 8 docuit ab Alexandro III fuisse episcopis sublatam beatificandi auctoritatem, sed id forte non fuisse ab omnibus executioni mandatum.

In saeculo XIX, progrediente inquisitione historica, auctores constabant decretale *Audivimus* partem epistolae Alexandri III ad Canutum Sueciae regem fuisse (Hinschius, Loewenfeld). Ex supradicto facto Semkowicz ad conclusionem pervenit reservationem canonizationis non esse ascribendam Alexandri III, nam *Audivimus* uti lex universalis canonizationem

⁷³ C. Baronii, *Annales Ecclesiastici denuo excussi...* ab A. Theiner, Massiliae 1870, t. XX, ad ann. 1225, s. 507-c. 52, X, II, 20.

⁷⁴ C. 52, X, II, 20: *...quod populus devota praesumptione, sicut diximus, nunc usurpat, seu etiam divino instinctu anticipat, illum appellando sanctum et absque auctoritate sedis apostolicae venerando.*

⁷⁵ Ibid.: *quadam usurpatione usus...*

solummodo Romano Pontifici reservans in momento illius insertionis in *Collectione Decretalium* Gregorii IX facta est (c. 1, X, III, 45).

Independentem a Semkowicz ad eandem conclusionem pervenit cl. Kuttner. Aliter ut adhuc docebatur et docetur hic cl. auctor censet canonizationem uti reservatum papale Gregorium IX fecisse.

Paulo aliter hanc quaestionem auctor huius dissertationis resolvit. In epistola ad Canutum regem Alexander III doctrinam Ecclesiae circa varias quaestiones similiterque circa canonizationem praesentavit. Iure consuetudinario enim causae canonizationum iam a duobus vel tribus saeculis in ambitu potestatis Summorum Pontificum inveniebantur. Alexander III igitur hanc consuetudinem confirmavit. Similiter Innocentius III (in bulla canonizationis S. Cunegundae et in c. 62 Conc. IV Lateranen.) et Honorius III (c. 52, X, II, 20) idem fecerunt. Tamen lex scripta circa canonizationis reservationem Sedi Apostolicae a Gregorio IX lata est.